

ПИТАННЯ, ЩО ВИРІШУЮТЬСЯ У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ТРАСОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

ISSUES WHICH ARE COVERED IN THE COURSE OF THE TRASSOLOGICAL EXAMINATION

Осипенко І.П., старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Лось А.Ю., студентка IV курсу
юридичного факультету

Національний університет «Чернігівська політехніка»

У статті досліджується безпосередньо трасологічна експертиза як теоретична категорія та водночас практична парадигма, що являє собою ідентифікацію або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами – відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь. З'ясовуються питання, що можуть ставитись перед трасологічною експертизою, зокрема такі, як наявність чи відсутність на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації тощо.

Особлива увага звертається на сліди рук людини, адже саме вони здебільшого виявляються на місці вчинення кримінального правопорушення та можуть стати вирішальним доказом у кримінальному провадженні.

Розглядаються основні завдання, що вирішуються трасологічною експертизою та мають значення для розслідування кримінальних правопорушень.

Висувається думка про те, що трасологічна експертиза покликана встановити факт здійснення правопорушень. А використання встановлених фактів у процесі дослідження становить безпосередньо сутність доказування.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що вчинення практично всіх кримінальних правопорушень супроводжується утворенням різного роду інформації про сліди. Так, сліди людини, збрарядь, механізмів, транспортних засобів, тварин, речова обстановка місця події в натурі або зафіксована на фотознімках і у протоколах огляду і є джерелом інформації, необхідної для вирішення експертних завдань трасологічної експертизи.

У результаті дослідження автори доходять висновку, що трасологія – розділ криміналістики, предметом вивчення якого є теоретичні основи утворення слідів, закономірності виникнення слідів, що мають бути розглянуті у процесі розслідування, механізм їх утворення, методи й засоби їх виявлення, фіксації, вилучення та дослідження з метою встановлення обставин, що мають значення для розкриття, розслідування кримінальних правопорушень, запобігання таким.

Ключові слова: криміналістична техніка, трасологія, трасологічна експертиза, сліди рук, ідентифікація, кримінальне правопорушення.

The article examines the trasological examination as a theoretical category and at the same time a practical paradigm, which is the identification or determination of the generic (group) affiliation of individually identified objects on the materially fixed traces-reflections of their trace-forming surfaces. Issues that may be posed by trasological examination are found out, in particular, such as the presence or absence of traces of interaction with other objects on the items of the scene, suitability of these traces for identification, etc.

Special attention is paid to the handprints because they are mostly found at the scene of a criminal offense and can be decisive evidence in criminal proceedings.

Tasks which are solved by trasological examination are covered in this article. To be exact, they're important for the investigation of crimes.

It is suggested that the trasological examination is designed to establish the fact of committing criminal offenses. So, in turn, the use of established facts is the essence of proof in the study.

The relevance of the research topic is due to the fact that the commission of almost all criminal offenses is accompanied by the formation of various kinds of information about the traces. Thus, traces of people, tools, mechanisms, vehicles, animals, the material situation at the scene in kind or recorded in photographs and inspection reports and are a source of information needed to solve expert problems of trasological examination.

As a result of the study, the authors conclude that trasology – a branch of forensic science, the subject of which is the theoretical basis for the formation of traces, patterns of traces to be considered in the investigation, the mechanism of their formation, methods and means of detection, fixation, removal and study to establish circumstances relevant to detection, investigation and prevention of criminal offenses.

Key words: forensic techniques, trace evidence, trasological examination, handprints, identification, criminal offence.

Трасологічна експертиза згідно з положеннями законодавства, зокрема Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [1], становить один з основних підвидів криміналістичних експертиз.

Під час розгляду трасології як наукової, теоретичної категорії варто вказати на те, що вона становить галузь такої частини системи криміналістики, як криміналістична техніка, і вивчає закономірності і механізм виникнення різних видів слідів, а також розробляє засоби їх збирання, дослідження з метою розкриття, розслідування і попередження кримінальних правопорушень.

До завдань трасології можна віднести:

– вивчення різноманітних видів слідів та їхніх типових властивостей, які можуть мати значення для ідентифікації об'єктів;

– вивчення умов та механізму утворення слідів, які дають змогу встановити обставини події кримінального правопорушення;

– вивчення наявних проблемних аспектів у досліджуваній галузі, а також розроблення нових засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів тощо [2, с. 36].

Трасологічна експертиза як практична парадигма являє собою ідентифікацію або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами – відображеннями їх

слідоутворювальних поверхонь; діагностику об'єктів; ситуалогічні завдання [1].

Законодавцем можуть ставитись такі завдання перед трасологічною експертизою, як визначення наявності чи відсутності на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатності цих слідів для ідентифікації або щодо наявності в цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Завдяки проведенню трасологічної експертизи та безпосередньо вирішенню поставлених перед нею завдань можна встановити чимало вкрай необхідних фактів, що мають значення для розслідування кримінальних правопорушень, а саме тотожність об'єкта, яким утворений слід або кілька слідів на одному або кількох місцях події; деякі ознаки об'єкта, який утворив слід; окремі обставини події, що відбулася; механізм та умови виникнення слідів загалом тощо.

Як відомо, учинення практично всіх кримінальних правопорушень супроводжується утворенням різного роду інформації про сліди. Так, сліди людини, знарядь, механізмів, транспортних засобів, тварин, речова обстановка місця події в натурі або зафіксована на фотознімках і у протоколах огляду і є джерелом інформації, необхідної для вирішення експертних завдань трасологічної експертизи.

Зазвичай розрізняють чотири основні групи слідів-відображень за ознакою залежності від об'єктів, що їх залишають: сліди людини; сліди тварин; сліди транспортних засобів; сліди знарядь, інструментів, виробничих механізмів.

На нашу думку, особливо важливі для криміналістичної ідентифікації сліди рук людини, адже саме вони здебільшого виявляються на місці вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, механізм утворення таких слідів, що зумовлює техніку їх виявлення, може стати визначальним у розслідуванні кримінального діяння.

Варто зауважити, що загалом ідеї використання знань про знаки долоней рук людини неодноразово розвивалися дослідниками протягом багатьох століть. Дослідженню піддавалися теоретичні, методологічні та методичні ресурси з метою встановлення взаємозв'язку анатомічних особливостей будови шкіряних покривів (передусім на долонях людини, ліктях, ногах, голові) з індивідуальними ознаками та психологічними властивостями особи, зокрема особи злочинця [3, с. 55].

Так, з'ясовано, що сліди, виявлені під час огляду місця події, несуть значний обсяг інформації про подію кримінального правопорушення, механізм і особу злочинця. Однак здебільшого ця інформація має латентний (прихований) характер і вимагає дослідження цих слідів для їх оцінки.

Натепер є багато різноманітних засобів та методів виявлення латентних слідів рук. Наприклад, тільки дактилоскопічних порошоків налічується більше сотні [4, с. 295].

Так, сліди рук, яким властиві ознаки індивідуальності, незмінності, дозволяють успішно ідентифікувати людину за відображенням папілярних ліній. Це якість вигідно відрізняє їх від більшості інших видів слідів, за якими можна впізнати не самого злочинця, а предмети, що ним використовувались (взуття, одяг, рукавички, знаряддя злочину, зброя тощо), або ж встановити лише групу приналежності (сліди крові, слина, волосся тощо) [5, с. 14].

Основне завдання спеціаліста-криміналіста під час виявлення латентних слідів рук на місці вчинення злочину полягає у виборі методів із метою більш якісного й інформативного їх виявлення, фіксації та вилучення. Як свідчать експертна практика та статистичні дані, більш ніж 20% слідів рук, які вилучаються під час огляду місця події, у процесі подальшого проведення експертизи і досліджень визнаються непридатними. У багатьох інших випадках через

низьку якість вилучених слідів у подальшому ускладнюється ідентифікація особи [6, с. 4].

Окрім цього, щоб сліди рук могли бути використані у процесі оперативно-розшукової діяльності, а також у доведенні, вони повинні бути виявлені, зафіксовані і вилучені з дотриманням кримінально-процесуальних норм.

Криміналістичною наукою розроблений цілий комплекс засобів і методів виявлення слідів папілярних візерунків, заснованих на обліку закономірностей їх виникнення та виявлення. Для виявлення слідів рук використовуються як візуальні спостереження, так і засоби і методи спеціального впливу (фізичні та хімічні). Фіксація і вилучення слідів рук передбачають, з одного боку, використання техніко-криміналістичних засобів і методів, що гарантують збереження ознак, які мають істотне ідентифікаційне значення під час вилучення об'єкта, його залучення і збереження як доказ, а з іншого – дотримання процесуальних норм, що забезпечують доказову роль вилучених об'єктів у кримінальній справі [5, с. 15].

Тож, у процесі дослідження виявлених слідів експерт має змогу надати безліч украй важливої інформації – про вік, зріст, вагу, стать, фізичні вади та професійні навички особи, яка його залишила, навіть більше, про національність злочинця чи потерпілого. Окрім цього, сліди рук мають значення і як об'єкти для подальшого біологічного дослідження, що дозволяє отримати додаткову інформацію про злочинця.

Крім того, об'єктами трасологічного дослідження є:

- а) частини монолітного об'єкта, розділеного механічним шляхом, або ж групи об'єктів;
- б) ручні шви, недокурки, вузли, вироби, що відображають рухові можливості та навички особи;
- в) замки, механізми й інші вироби, коли ставиться за мету встановлення їхніх властивостей. Дана класифікація ґрунтується на основі представлених законодавцем видів та підвидів трасологічних експертиз, а також об'єктів, що досліджуються під час їх проведення [7, с. 93].

Необхідно зазначити, що, як і в багатьох інших криміналістичних дослідженнях, у трасологічному вирішуються такі завдання, як ідентифікаційні, класифікаційні і діагностичні.

До перших відносять ототожнення об'єкта за залишеними ним слідами, встановлення групової належності, зокрема й загального джерела походження. Класифікаційні вирішують здебільшого завдання стосовно об'єктів масового виробництва. Під час вирішення діагностичних трасологічних завдань визначають передусім механізм утворення слідів, умови і динаміку їх виникнення. Вирішення завдань обох категорій має на меті дослідження механізму здійснення кримінального правопорушення загалом або на конкретних його етапах [8, с. 26–27].

Поняття «механізм злочину» охоплює також такі категорії, як об'єкти, предмети, що були задіяні під час скоєння злочину, методи та способи їх застосування. У деяких ситуаціях доводиться мати справу з відображенням окремих слідів у навколишній матеріальній обстановці. Обґрунтувати правомірність і можливість пізнання минулої події за її відбиттям на предметах навколишнього оточення дозволяє теорія відображення. Відповідно до цієї теорії, подія злочину, як усяке явище об'єктивної дійсності, розглядається загалом як відбивана система. Ця система є досить складною і містить сукупність різних елементів. Такими елементами є: особа, що діє; об'єкти, властивості й ознаки цих об'єктів; явища, що мали місце під час здійснення кримінального правопорушення; взаємозв'язок, що існує між цими елементами. Системою, яка відображає, є об'єкти матеріального світу, які зафіксували результати дій, пов'язаних із подією кримінального правопорушення. Це й обстановка місця події, об'єкти, які застосовувались тощо [9, с. 50].

Роль трасологічної експертизи в такому пізнанні полягає в дослідженні слідів зазначених категорій. Водночас надання допомоги слідству й суду в розкритті способу здійснення кримінального правопорушення і доведенні причетності конкретної особи до скоєного визнається основним призначенням трасологічних досліджень.

Під час вирішення ідентифікаційних трасологічних завдань людина може бути ототожнена за так званими фізіологічними слідами: рук, ніг, зубів, губ тощо. Водночас суб'єктами ототожнення можуть виступати як злочинець, що залишив сліди на місці події, здебільшого на предметах навколишнього оточення, так і потерпілий.

Ідентифікація може бути здійснена за слідами взуття, одягу. На практиці зі слідами одягу доводиться мати справу в разі дорожньо-транспортних пригод, коли під час наїзду на пішохода на лакофарбовому покритті автомобіля можуть утворюватися відбитки одягу потерпілого. Істотне значення у процесі пізнання й доведення події злочину має речова інформація про використані предмети. За допомогою слідів зламу встановлюють, яким знаряддям зроблений злам. Завдяки виявленим слідам транспортного засобу встановлюють його вид, модель тощо [10, с. 7–20].

Ототожнення слідами може здійснюватися у два етапи. На першому встановлюють групову приналежність об'єкта, що залишив слід. Такі дані використовують для розшуку предмета. Одержання оперативної інформації пов'язане з вирішенням діагностичних трасологічних завдань на другому етапі ототожнення, під час якого встановлюють, як, у яких умовах, яким чином взаємодіяли об'єкти: наприклад, у якому напрямку рухався транспортний засіб; яким способом зламаний замок тощо.

Діагностичні трасологічні дослідження дозволяють встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між подією і її результатом; вивчати й аналізувати групи слідів, що виникли в певній ситуації, і на підґрунті встановлених обставин простежити динаміку події, яка сталася.

Ідентифікаційні та діагностичні завдання вирішуються здебільшого в сукупності. Встановлення за слідами об'єкта і механізму утворення має велике криміналістичне значення. Вирішення цих питань допомагає встановити знаряддя злочину, дозволяє одержати відомості про суб'єкта кримінального правопорушення, про спосіб учинення злочину, про предмет злочинного посягання [10, с. 7–20].

Надзвичайно важливий той факт, що обставини, які встановлюються або пояснюються за допомогою трасологічного дослідження, мають доказове значення і використовуються у процесі доказування. Головне завдання полягає в тому, щоб довести наявність зв'язку між виявленими слідами і злочинними діями конкретної особи-злочинця.

Трасологічна експертиза покликана встановити виключно факт здійснених у минулому певних діянь, як-от: обставина контактування знаряддя вчинення кримінального правопорушення з поверхнями, на яких залишилися сліди; факт порушення цілісності замка, зіткнення транспортних засобів тощо. Використання встановлених експертом фактів у процесі дослідження становить безпосередньо сутність доказування, під час якого і встановлюється зв'язок між утворенням слідів і злочинним діянням конкретного суб'єкта. Так, завдяки встановленню конкретних обставин кримінального правопорушення експертом вони слугують якнайшвидшому його розкриттю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. Дата оновлення: 13.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 29.10.2020).
2. Плетенець В. Криміналістика : конспект лекцій. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 173 с.
3. Калюга К. Нетрадиційність криміналістичного методу діагностики ознак і властивостей людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 53–56.
4. Рогатюк І. Напрями вдосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 292–296.
5. Разумов Э., Молибога Н. Осмотр места происшествия. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 672 с.
6. Ковальов К., Кузнєцов В., Щавелев А. Визначення граничної кількості окремих ознак папілярного візерунку, придатних для ідентифікації особи, за їх якісно-кількісною сукупністю : методичні рекомендації. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 19 с.
7. Салтевский М. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
8. Шевченко Б. Теоретические основы трасологической идентификации в криминалистике. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1975. 96 с.
9. Кофанов А., Волошин О., Літвінова О. Трасологічні дослідження : курс лекцій. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ. 2010. 304 с.
10. Кустанович С. Судебно-медицинская трасология. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1975. 167 с.